

UZUN FİRDEVSÎ VE “MÜNÂZARA-İ SEYF Ü KALEM”İ

Araş. Gör. Ahmet TANYILDIZ*

ÖZET: Türk edebiyatında yirmiden fazla örneğine rastladığımız edebî münazaralardan biri de Firdevsî'nin kaleme aldığı Münâzara-i Seyf ü Kalem'dir. Çalışmamızda Firdevsî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserlerine değinildikten sonra Münâzara-i Seyf ü Kalem ele alınmıştır. Eser, muhteva, olay örgüsü, manzum kısımlar ve üslup yönünden incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Firdevsî, eserleri, edebî kişiliği, Münâzara-i Seyf ü Kalem

Uzun Firdevsî and Whom Seyf ü Kalem

ABSTRACT: Firdevsî's *Münazara-i Seyf ü Kalem* is one of the literary debates which we have found more than twenty examples in Turkish literature. In this article, we firstly mentioned Firdevsî's life, literary personality and his works, and then explored *Münazara-i Seyf ü Kalem* in detail. Firdevsî's literary debate was analyzed in terms of its nature, parts written in verse, literary style and series of events within the context.

Key Words: Firdevsî, his works, his literary personality, Münazara-i Seyf ü Kalem

1. **Hayatı:** XV. asrın sonu ile XVI. asrın başlarında yaşayan Firdevsî-i Tavîl, bu isminden başka Firdevsî, Türk Firdevsî, Uzun Firdevsî, Firdevsî-i Rûmî gibi isimlerle de anılmıştır. Asıl adının ne olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Bursalı Mehmet Tahir, adının İlyas bin Hızır olduğunu belirtmekle beraber, Fuat Köprülü ve İbrahim Olgun, Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir Süleymân-nâme nüshasına dayanarak Şerâfeddîn Musa ismi üzerinde birleşirler (Bursalı 1972: 3; Köprülü 1969: 649; Olgun 1978: 185). Bundan başka, Firdevsî'nin Süleymân-nâme'si üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar, yazarın Teşhîsü'l-İnsân adlı eserinin 7 b numaralı sayfasında geçen isim

* Bozok Üni. Fen-Ed. Fak. TDE. Böl. Yozgat; ahmedesad@gmail.com

itibariyle adının Orhan bin Genek olduğunu ifade ederler (Aksoy 2000: Güleç 1994; Genç 1995). Münâzara-i Seyf ü Kalem’de ise “Te’lif iden Sünnî Mü’min Çelebî mahlaşî Firdevsî târih adı Orhân Çelebi” (53a) ibaresi geçmektedir.

Firdevsî’nin doğum tarihi olarak gösterilen 1453 (H. 857) tarihi üzerinde bütün araştırmacılar ittifak etmişlerdir. Doğum yerini ise Latîfi (Canım 2000: 424), Hasan Çelebi (Kutluk 1989: 745) ve Gelibolulu Âli (İsen 1994: 160) Bursa olarak belirtmişlerse de Fuat Köprülü bunun yanlış olduğunu ve Firdevsî’nin Bursa’da eğitim gördüğü için Bursalı zannedildiğini söyler. Firdevsî, babasına zeamet olarak verilen Edincik (Aydıncık)’in Belkispınarı mevkiinde dünyaya gelmiştir (1969: 650).

Köklü bir aileye mensup olan Firdevsî’nin soyu Anadolu Selçuklu hükümdarı III. Alaaddin Keykubat dönemi beylerinden olan Gazi Genek Bey’e kadar dayanır. Süleyman-nâme’nin 75. cildindeki mukaddimede de belirtildiği gibi Firdevsî’nin soyu şöyle aktarılır: Alaaddin Keykubat’ın hizmetinde iken Bilecik’in fethi sırasında Osman Gazi’ye bağlanmış olan Gazi Genek Bey’e Eskişehir (Sultan Öyüğü) zeamet olarak verilmiş ve burada adına cami ve hamam inşa edilmiştir. Gazi Genek Bey’in oğlu İlyas Bey Gelibolu sancak beyliği yapmıştır. İlyas Bey’in oğlu Hızır Bey, dedesi gibi Eskişehir’i yönetmiştir. Hızır Bey’in oğlu Bazarlu Bey Ankara Savaşı’nda Yıldırım Bayezid’i desteklemiştir. Bazarlu Bey’in oğlu Genek Bey İstanbul’un fethinde yer almış ve savaşta gösterdiği kahramanlıklara mukabil Bursa yakınlarındaki Edincik (Aydıncık) kendisine zeamet olarak verilmiştir. Firdevsî de burada dünyaya gelmiştir (Köprülü 1969: 650; Olgun 1978: 185). Firdevsî’nin ataları hakkında verilen bu bilgilere ilk olarak Fuat Köprülü işaret etmiş, diğer araştırmacılar da yaklaşık olarak aynı bilgileri tekrar etmişlerdir.

Genç yaşından itibaren tarih, felsefe, ilm-i nücûm, kısâs-ı enbiyâ gibi çeşitli ilim dallarına meraklı olan Firdevsî tahsil için Bursa’ya gitmiştir. Şiir ve aruz ilmini on yedi yaşında iken Bursalı Melihî’den almıştır. Tarikata yakın olduğu bilinen Firdevsî yazılarında din büyüklerini sıklıkla övmüştür. Bir rivayete göre Nakşî şeyhi Simavlı Abdullah İlâhî’nin müritlerindendir. Bursalı İsmail Belig’in Güldeste-i İrfân adlı eserinin 142. sayfasında Firdevsî’nin sözü edilen şeyhe bir menkıbe yazdığı kaydedilmiştir (Büyükkarcı 1995: 2).

Hayatının çeşitli dönemlerinde Edincik, Bursa, Manisa, Balıkesir ve İstanbul’da bulunan yazar, çocukluk dönemini Edincik’te, gençlik dönemini Bursa’da geçirdikten sonra genellikle Balıkesir ve İstanbul’da yaşamıştır. Bir süre Manisa’da bulunan yazar, Şehzade Korkut’un sarayında kalmıştır (H. 904/1498). Daha önce Balıkesir’de yazımına

başlamış olduğu Süleymân-nâme'nin 281. Meclisine kadarki kısmını burada kaleme almıştır (Güleç 1994: 4).

Firdevsî'nin nerede ve ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Hayatının son dönemi ve ölümü ile ilgili efsânevî bilgiler verilmektedir. Buna göre, yazımına Fatih döneminde başlamış olduğu Süleymân-nâme'sini 330 veya 380 cilt olarak II. Bayezid'e sunmuştur. Padişah da eseri çok hacimli bulmuş, içinden 80 cildini ayırıp gerisini yakmıştır. Bu olayın kırgınlığı ile aynı mahlası taşıdığı Şeh-nâme yazarı Firdevsî-i Tûsî gibi padişahı hicvederek 1512'den önce İran'a veya Horasan'a kaçıp orada ölmüştür. Tüm bu iddialara karşın Firdevsî'nin 1517 yılında hâlâ İstanbul'da olduğu kesindir. Hayât u Memât adlı risalesinde Süleymân-nâme'nin 81. cüzünü tamamladığını belirten Firdevsî, eserin bu cildinin girişinde Yavuz Sultan Selim'e dua ve övgüyle başlamıştır. Bu durumda yazarın II. Bayezid'in ölümünden sonra hâlâ İstanbul'da olduğunu gösterir. Böylece Firdevsî'nin, söylenildiği gibi II. Bayezid'e kızıp hiciv yazarak Horasan'a kaçtığı iddiaları doğru değildir. Yazarın ne zaman ve nerede öldüğü bilinmemektedir (Büyükkarcı 1995: 2; Olgun 1978: 187).

2. Edebî Şahsiyeti: Yaşadığı dönemde özellikle mensur tarihî eserleriyle adından söz ettiren Firdevsî, nazımda o kadar başarılı değildir. Ancak ansiklopedik bilgi açısından hatırı sayılıp takdir edilen bir muharrirdir. Firdevsî'den söz eden kaynaklar, yazarın tarihî, destânî ve mitolojik bilgilerde yetkinliğini inkâr etmemekle beraber şairlik yönünün zayıf olduğu konusunda müttefiktirler. Firdevsî, elli dört senesini sarf ettiği en büyük ve en önemli eseri Süleymân-nâme'yi yazarken, rastladığı her bilgiyi ve ayrıntıyı değerlendirmiş ve yazılarında kullanmaya gayret etmiştir. Bu bakımdan eserlerinde konular çok çeşitli ve kullandığı dil kapsamlıdır. Çağının önemli tezkirecilerinden olan Latîfî'nin aşağıdaki cümlesi Firdevsî'nin bu özelliklerini aydınlatması açısından ilgi çekicidir: “Kütüb-i münzelede ne kadar kışâş u aḥbâr ve âlemde ne kadar hikâyât u eṣmâr var ise ‘ilm-i hikmet ü hendese vü nücûm ile anda derc ve ‘ulûm-ı ma‘ârifden varını maḥall ü münâsebetiyle anda ḥarc idüp...”(Canım 2000: 425) Yani Firdevsî, devrinde makbul olan ilimler hakkında bilgi sahibi olmasının yanı sıra kutsal kitaplarda geçen hikâyeler, kıssalar; hikmet, hendese, nücûm, tarih ve coğrafya gibi ilimlerden de istifade etmesini bilmiştir. Kısacası Firdevsî “çağının en önemli ansiklopedistleri arasında yer alır.” (Olgun 1978: 180).

Firdevsî eserlerinin muhtelif yerlerinde ilmî faaliyetlerini belirtmiştir. Verdiği bilgiler, yazarın edebiyat sahnesindeki konumu hakkında ipuçları barındırmakla beraber edebî kişiliğini bütünüyle yansıtmaktan uzaktır. Bunun nedeni de sanatı hakkındaki cümlelerinin -tevazu veya övünme sonucu- kendi içinde tezat oluşturmasıdır. Örneğin

aşağıdaki beytinde bütün ömrünü ilimle uğraşarak sarf ettiğini ve cahil insanlar gibi telef etmediğini belirtir:

Cehd kıilup ‘ilm ile itdün ‘ömri şarf
Merd-i cāhil mişli kılmaduñ telef (Kutb-nâme, 14 b).

Firdevsî'nin ömrünü sarf ettiği ilmin, hangi ilim çeşidi olduğu tartışmalı olmakla beraber, bunun nazım olmadığı aşikârdır. Kaynakların da belirttiği gibi yazarın şairlik yönü oldukça zayıftır. Firdevsî'yi en fazla eleştirenlerden biri olan Gelibolulu Âlî, şairliği ve şiirleri hakkında şu ifadeleri kullanır: “Ġarâbet bundadur ki işğâya kâbil bir kıt‘ası dañi yokdur. Tamâm tetebbu‘ kılsalar bir rubâ‘isine dest-res bulmuş kimse bulunması kâbil degüldür.” (İsen 1994: 160-161).

Firdevsî bir başka yerde şu ifadeleri kullanır:

Ne ‘arüz u nahv okıdum ne şarf
Cehlile itdüm hebâ ‘ömri telef

Lîk keşf oldı me‘ânî-i ilâh
Ma‘rifetde olmuşam hânım âgâh (Kutb-nâme, 1b-2a).

Daha önce verilen beyitte söylenenlerle tezat oluşturan bu cümlelerde şair, ömrünü cehaletle telef ettiğini ve aruz, nahiv, sarf gibi ilimleri okumadığını ancak ilâhî marifet konusunda bilgi sahibi olduğunu belirtir. Köprülü, Firdevsî'nin aruz ilmini Bursalı Melîhî'den öğrendiğini ileri sürmesine rağmen, manzumelerindeki basit hatalar göz önüne alınırsa şairin aruz ilmi konusunda yüzeysel bir bilgiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyleyse cehd edip ömrünü sarf ettiği ilim mitoloji, coğrafya, din gibi farklı alanları da kapsayan tarih ilmidir. Zaten kaleme aldığı eserlerinin büyük kısmı bu içeriktedir.

Firdevsî'yi devrinin sanatkârları arasında farklı bir noktaya taşıyan diğer önemli bir özelliği de dil yönünden eserlerinin son derece zengin ve kapsamlı olmasıdır. Eserlerinde Arapça, Farsça kelimeleri kullanmasının yanında bilinçli olarak Türkçe kelimelere ağırlık verdiği hususu araştırmacılar tarafından özellikle ifade edilmiştir. Firdevsî, araştırmacıların ifadesine göre Türkçecilik bilincine sahip çıkmış ve dilimizi zenginleştirecek yöntemleri bilinçli olarak denemiştir. Firdevsî'nin kullandığı kelimelerin sadece Anadolu bölgesinde konuşulan kelimeler olmadığı, Karahanlı ve Uygur döneminden pek çok izler taşıdığı, özellikle bazı kelimelerin sadece Dîvânü Lügâti't-Türk'te veya Karahanlı döneminde yazılan Kuran tercümelerinde bulunabildiği belirtilmiştir (Olgun 1978: 193-194).

Firdevsî eserlerinde öğretici ve kıssadan hisse almaya yönelik bir anlatım tarzı tercih etmiştir. Bir olay veya hikâyeyi anlattıktan sonra bunu

gerçekle kıyaslayıp misalde geçen her unsurun realitedeki karşılığını verir ve okuyucuya ders vermek ister:

“Her kelāmum mev‘izedür yâ ḥabīb” (Kutb-nâme, 2a).

Münâzara-i Seyf ü Kalem’de de yazar hikâyeyi anlattıktan sonra olay kahramanlarının insan bedeni ve ruhundaki karşılıklarını verir. Okuyucuya karşılaştırma imkânı verir:

Ey hüner-mend añla söz kâmil tamâm
Kim ḥadîs ahsendür emlâḥ[-1] kelâm

Bir daḥi budur meşel diñlerisen
Remz-i sırrı şerḥ idem añlarisen (52 b).

ifadesinden sonra hikâyedeki her karakter ve tipin hangi amaçla kullanıldığını açıklar. Eserin sonunda da:

Pendini Firdevsinüñ şâhum işit
‘Aql ü cân ü dil sözile sen iş it (53 a).

diyerek sözü bitirir.

3. Eserleri: Üç padişah dönemini idrak eden Firdevsî, devrinin en velut yazarlarından biridir. Çeşitli olaylar vesilesiyle yazdığı mensur eserleri ve diğer dillerden yaptığı tercümeleriyle haklı bir saygınlık kazanan yazarın kırktan fazla eseri olduğu ileri sürülmüştür (Genç 1995: 12). Münâzara-i Seyf ü Kalem’inde kendisini “Süleymân-nâme’nün muşannifi bunun emşâli yitmiş iki risâlenüñ müellifi” (8a) olarak tavsif eden yazarın birçok eseri günümüze ulaşmamıştır. Elde bulunmayan eserlerinin isimleri Münâzara-i Seyf ü Kalem ve Şatrânc-nâme’sinde geçmektedir. Firdevsî’nin bilinen belli başlı eserleri şunlardır:

Süleymân-nâme-i Kebîr: Yazarın tüm yaşamını doldurması ve üç padişahın saltanat yıllarını içine alması yönünden çok önemli olmasının yanı sıra Süleymân-nâme, kaleme alındığı zamana kadar Anadolu’da kendi türünün kapsam ve içerik yönünden en hacimli eseridir. Eserin yazılmaya başladığı tarih konusunda araştırmacılar ihtilaflıdır. Latîfi, Süleymân-nâme’nin II. Bayezid’in emriyle yazılmaya başladığını “Sultân Bâyezid emriyle Süleymân-nâmeyi nâm-ı şerîfine nazm u neşr üzre cem‘ idüp” (Genç 1995: 12) şeklinde ifade ettiği yargıyı Köprülü de kabul eder (Köprülü 1969: 650). Buna karşın Akay, Süleyman-nâme’nin 81. cildinin 25b varağındaki “...ibtidâen altı cild kitâb te’lîf idüp merḥûm Sultân Meḥemmed Ḥân-ı Ğâziye teslim itdüm.” cümlesine dayanarak eserin Fatih Sultan Mehmet döneminde yazılmaya başladığını ifade eder (1990: XIV). Büyükkarcı da eserin Fatih döneminde yazılmaya başladığını ve II. Bayezid döneminde yazımına devam edildiğini belirtir

(1995: 2-3). Süleymân-nâme üzerine çalışma yapan bir başka isim olan Ata Çatıkkaş, eserin 1-5. ciltlerinin Fatih döneminde, 6-80. ciltlerinin II. Bayezid zamanında ve 81. cildinin de Yavuz Selim döneminde kaleme alındığını belirtir. Eserin yazımı uzun yıllar almıştır. Balıkesir’de yazımına başlanan eserin bu süreç içinde bazı kısımları Manisa’da ve büyük çoğunluğu da İstanbul’da yazılmıştır.

Muhteva yönünden oldukça geniş bir çerçeveye sahip olan Süleymân-nâme, Süleyman Peygamber etrafında şekillenmiş olan tüm hikâye, kıssa, olay ve rivayetleri ele almasının yanı sıra doğu mitolojisi, diğer peygamber kıssaları, satranç taktikleri, tarih, hikmet, felsefe, hendese, geometri, ahlâk ve tıbbâ ait konuları da içerir. Dili oldukça basit olan eser, manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. Mensur anlatım arasına anlatılan olay veya konuyu özetler biçimde manzum parçacıklar yayılmıştır. Anlatım itibarıyla Dede Korkut Hikâyeleri ile paralellik taşıdığı ileri sürülen eserde Süleyman Peygamber’le maceraları geçen Efrâsyâb-ı Türk’ün Türk mitoloji kahramanlarından olan Alp Er Tunga olduğu ifade edilir (Kocatürk ? : 296-300).

Eserin cüz sayısı tartışmalıdır. Hasan Çelebi, Beyânî ve Şemsettin Sâmî’nin 380 cüz olarak belirttiği rakamı Bursalı Tahir 360 ve Kâtip Çelebi 330 cüz olarak ifade eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi rivayetlere göre II. Bayezid bu eseri çok hacimli bulup içinden 80 cüzünü seçerek gerisini yaktırması olayı eserin bitimine sebep olmuştur. Tarihî ve edebî yönden oldukça önemli olan eseri muhtelif açidan inceleyen üzerine beş doktora tezi hazırlanmıştır (Çatıkkaş 1979; Akay 1990; Aksoy 2000; Genç 1995; Güleç 1994).

Kutb-nâme: H. 906 (1501) yılında kaleme alınan ve H. 909’da Muhammed bin Resûl-i Sarâyî tarafından istinsah edilen Kutb-nâme Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Kitaplığı numara 645’te yer almaktadır. Her sayfası 13 satırdan ibaret olan eser 146 varaktır. Eserin bilinen tek nüshası budur ve 2000 beyit civarındadır. Nüshanın kapağında yer alan Kıssa-i Midilli ibaresi büyük ihtimalle müstensih tarafından ilave edilmiş olmalıdır (Büyükkarcı 1995: 4; Genç: 1995:17).

Kutb-nâme’de 1499-1503 tarihleri arasında Fransız ve Venediklilerin Midilli adasına düzenledikleri baskın ve Osmanlı ordusunun yaptığı savunma, destansı bir anlatım ile aktarılır. Yazar eserini döneminin *kutbu’l-aktâbı* olarak değerlendirdiği II. Bayezid adına kaleme almıştır. Eserin ismi de buna dayanmaktadır. Tarih bilgisi oldukça sağlam olan Firdevsî, eserini yazarken olay şahitlerinin cümlelerine yer vererek bu hatıraları anlattıklarına kaynak olarak gösterir. Bu nedenledir ki anlatım oldukça sadedir. Cümle dizilişleri ve secili anlatım özellikleri bakımından Dede Korkut Hikâyeleri’nin üslubuna yaklaşan bir anlatım

biçimi göze çarpmaktadır. Anlatılan olaylar umumiyet itibariyle tarihî gerçeklikle bağdaşır (Olgun-Parmaksızoğlu 1980: XXI-XXV).

Da’vet-nâme: Ruh ve cin çağırılmaya dair olan eser İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü numara 208’de kayıtlı olup tek nüshadır. 90 varak olan Da’vet-nâme’de genel itibariyle sayfalar 23 satırdır. Eserin yazım tarihi ve yeri konusunda Köprülü ve Bursalı Tahir Efendi’nin farklı bilgiler vermelerine mukabil Büyükkarcı, Kutb-nâme’nin 1b varağındaki cümlelere dayanarak eserin H. 893 (1487) tarihinde Balıkesir’de kaleme alındığını belirtir. Padişah meclisinde Firdevsî anılınca Bayezid, yazarın kim olduğunu merak edip bir eserini görmek ister. Da’vet-nâme de bu istek üzerine yazılmıştır. Yazımından uzun bir süre sonra H.1114 (1702-03) istinsah edilen eser, bizzat yazar tarafından ifade edildiği gibi Arapça ve Farsça yazılmış olan konu ile ilgili eserler tercüme edilip genişletilerek vücuda getirilmiştir. Sekiz bâb olarak düzenlendiği belirtilen eser aslında altı bâbdır. Birinci bâbda melek ve ruhların özellik ve görevleri; ikinci bâbda felek ve burçların yaratılması, özellikleri; üçüncü bâbda ruhların nasıl çağrılacağı ve bu iş yapılırken muhtemel tehlike ve zararlardan nasıl korunacağı; dördüncü bâbda güneşin burçlarına müvekkel olan meleklerin çağrılması; beşinci bâbda güneşin ve ayın uğradığı burçlar ve özellikleri, altıncı bâbda ayın uğradığı 28 menzilden sorumlu meleklerin çağrılması ele alınmıştır (Büyükkarcı 1995: 9-15; Aksoy 2000: 43).

Hadîs-i Ahsen: Bursalı Tahir ve Köprülü, bu eserin Firdevsî’ye ait olduğunu belirtmelerine karşın Büyükkarcı, Münâzara-i Seyf ü Kalem’de geçen Hadîs-i Ahsen tabirinin bir eser ismi olmayıp “güzel bir deyişle eserlerini kaleme almak” anlamında kullanıldığını ifade eder (Büyükkarcı 1995: 7). Firdevsî üzerinde çalışma yapan araştırmacılardan büyük kısmı Hadîs-i Ahsen’i sözü edilen yazarları kaynak göstererek Firdevsî’nin müstakil bir eseri olduğunu belirtirler ancak Münâzara-i Seyf ü Kalem’de konu ile ilgili şunlar geçmektedir:

“Hadâyiķu’l-ħaķâyiķ ve Firâset-nâme ve Şaṭranc-nâme-i Kebîr ve Tecnîsât ve Süleymân [u] Belkîs-nâme ve Müsellaḥ-nâme ve Ṭâli‘-i Mevlûd-i Kebîr ve Kuttb-nâme mişâli daḥi ba‘zî Pârsiden tercüme kılup ve ba‘zî daḥi sâyir kitâblardan istiḥrâc kılup Ḥadîs-i Aḥsen emlaḥü’l-keḷâm birle menşûr-ı manzûm taşnîf kılup söyledümse min-ba’d bu Münâzara-i Seyf ü Kalem ḥadîs-i Muḥtâr ile ebyât ü eş’ârile te’lif ü taşnîf eyledüm.” (5b-6 a).

Metinde geçen cümlelerden yola çıkarak anlam itibariyle, ileri sürülen her iki iddia da doğru olarak kabul edilebilir. Ancak sözü edilen tabirin geçtiği sayfada eser isimleri kırmızı mürekkeple belirginleştirilmiştir. Hadîs-i Ahsen tabirinin de kırmızı mürekkeple

yazılması gerçeğinden yola çıkarak söz konusu tabiri bir eser ismi olarak kabul etmemiz daha doğru olacaktır. Bununla beraber yazarın eserleri konusunda baktığımız kaynaklarda -Münâzara-i Seyf ü Kalem hariç- bu eserin adına rastlamadığımızı da belirtelim.

Teşhîsü'l-İnsân: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı'nda bulunduğu bildirilen eser, Asuman Akay tarafından, Süleymân-nâme üzerinde yaptığı doktora çalışmasında tanıtılmıştır. Buna göre eser 143 varak ve her sayfa 13 satırdır. Harekeli ve okunaklı nesihle yazılan eser H. 886 (1481) tarihinde telif edilmiştir. Eser Farsçadan tercüme edilerek Ahmet Paşa'ya sunulmuştur. İçeriği hakkında bilgi verilmeyen Teşhîsü'l-İnsân, Mustafa Aksoy tarafından Teshîlü'l-İnsân şeklinde isimlendirilmiştir. Ayrıca Aksoy, eseri sözü edilen kütüphanede bulamadığını belirtmektedir (Akay 1990: XVIII; Aksoy 2000: 42).

Tuhfetü'l-Hâdî (Hakikat-nâme / Hakâyık-nâme): Millî Kütüphane'de bir (No: 2251/1) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde dört nüshası bulunan eser¹ 22 varaktır. Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, 2587/2'deki nüsha 37 varaktır. Fatih Sultan Mehmet döneminde İran'dan İstanbul'a gelen Şeyh İlâhî'ye devrin önde gelen tarikat önderlerinin sorduğu sorulara verilen cevapları konu edinen eseri Firdevsî, Hazine Darbaşı Ali Ağa'nın oğlu Mehmet Bey'e armağan olarak yazmıştır (Köprülü 1996: 129).

Hayât u Memât (Hayât-nâme): Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı numara 2333'te yer alan eser, Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş bir risaledir. 95 varak ve sayfaları 15 satırlı olan Hayât-nâme, aralarında nazım parçaları olan mensur bir eserdir. Eserde Süleymân-nâme'nin 82. cildinin tamamlandığının belirtilmesi (5a) Hayât-nâme'nin, Firdevsî'nin kaleme aldığı son eserlerinden biri olduğunu gösterir. Tasavvuf, ahlâk, hayat, ölüm, nefis, Allah, nizam-ı âlem gibi konularda 30 bâb üzere yazılan eserde yazar, Gazâlî, Muhyiddin-i Arabî ve Attâr'dan istifade ettiğini belirtir. Eserin son faslı da İbrahim Paşa'ya ayrılmıştır (Olgun 1978: XVIII; Aksoy 2000: 46).

Silahşor-nâme (Müsellah-nâme): Topkapı Müzesi Kütüphanesi numara H.625'te kayıtlı olan eser H. 909 (1503) yılında kaleme alınmış olup 77 varaktır. 1864'te Baron Schlehta Wssehrd adlı araştırmacı tarafından Almancaya çevrilerek basılan eser (ZDMG, XVIII, s. 509-522) daha sonra Wickerhauser tarafından 21 sayfa olarak ve ayrıca Bonelli

¹ Şehit Ali Paşa Böl: 1399/2; 1343/4; Nafiz Paşa Böl: 1509/1; Hacı Mahmud Efendi Böl: 2587/2.

tarafından (RAL, v. I, 435-454, Roma) bastırılmıştır. Çeşitli silahların tanıtıldığı eser, bir sefer dönüşü Edirne'de, Mısır sultanının hazinesinden çıkan bir risaleye dayanarak 6 bâb olarak yazılmış ve Ahmet Paşa'ya sunulmuştur (Akay 1990: XVI).

Şatranç-nâme-i Kebîr: H. 909/M. 1503'te Balıkesir'de telif edilen eser 95 varaktır. Manzum mensur karışık bir şekildedir. Her sayfa 17 satır halinde nesihle yazılmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesi numara 4073'te, Berlin (1631) ve Münih (250) kütüphanelerinde birer nüshası vardır. İlk olarak 1892'de bastırılan bu eser hakkında Almanya'da tanıtıcı bir yazı çıkmıştır. (V. D. Linde- Qullenstudier zur Geschichte der Schachspiel, Berlin, 1881). Yazar Süleymân-nâme'sini kaleme alırken padişah ve etbânın satrançtan zevk aldığını duyup ihsanlarını kazanmak için bu eseri telif etmiştir. Satrancın tarihçesini ve oynama biçimlerini konu alan eserde ayrıca satrançla ilgili 77 çeşit şekil ve çizim bulunmaktadır (Akay 1990: XVII).

Hacı Bektâş Velî Vilâyet-nâmesi: Firdevsî'nin böyle bir eser yazıp yazmadığı konusunda şüpheler vardır. Vilâyet-nâmeler üzerine çalışma yapan Bedri Noyan'da bulunan nüshanın da Firdevsî'ye ait olduğu kesin değildir. Bu nüsha 1624'te Muharrem bin Ali isimli bir müstensih tarafından Balım Kulu Dede adına kaleme alınmıştır. Büyükkarcı, Abdülbaki Gölpınarlı'dan naklen Nihânî'nin 1878'de yazdığı Vilâyet-nâme'deki şu beyitlere yer vererek Firdevsî'nin de bir Vilâyet-nâme yazdığını belirtir:

Ki ya'ni Hâcî Bektâş-ı Velînüñ
Kerâmâtundan ol sırr-ı 'Alînüñ

Velî neşr idi ol kim söylemişidi
Hemân Firdevsî bir nazmeylemişidi (1995: 6).

Nihânî, yazdığı Vilâyet-nâme'sinin daha önce Firdevsî tarafından yazıldığını ama zamanla eskiyip silinmiş olduğunu, bu yüzden kendisinin yeniden kaleme aldığını belirtir. Bedri Noyan'ın yaptığı çalışma, mevcut Vilâyet-nâme yazmalarının tenkitli metnidir. Dolayısıyla Firdevsî'nin yazdığı nüsha mevcut değildir (Noyan 1986: 5).

Fâl-ı Kur'ân: H. 893/M. 1487-88'de Farsçadan tercüme edilerek hazırlanmış olan eser, İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Kuran'dan fâl bakmaya dair olan eser İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü numara 816'da bulunmaktadır. Fâl-ı Kur'ân metni, harekeli nesihle yazılmış olan bu yazmanın 61b – 79b varakları arasında yer almaktadır (Aksoy 2000: 44).

Tercüme-i Câme-şûy-nâme: Aslı Nâsirü'd-din-i Tûsî'ye (1201-1274) ait olan eseri Firdevsî, H. 914/M.1508'de tercüme etmiş ve bir bâb daha ilave ederek 10 bâb hâlinde düzenlemiştir. Çeşitli kumaşlarda oluşan lekeler ve bunların temizlenme yöntemleri konusunda bilgi veren eserin boya ve kumaş sanayisi bakımından önemli olduğu ifade edilmektedir. Câme-şûy-nâme'den bahseden ilk araştırmacı Bursalı Mehmet Tahir'dir. Köprülü ve diğer araştırmacılar da bu bilgileri tekrar etmişlerdir. Buna karşılık Çatıkkaş ve Aksoy, Firdevsî'nin eserleri üzerinde inceleme yaparken bu isimde bir esere rastlamadıklarını belirtirler (Köprülü 1996: 129; Akay 1990: XIX; Çatıkkaş 1979: XXXI).

Pend-nâme-i Eflâtun: Firdevsî'ye ait olduğu tartışmalı olan eserden ilk defa Bursalı Tahir ve takiben Köprülü söz etmişlerdir. Bursalı Tahir'in, sağlık bilgisine dair küçük bir risale olarak tanıttığı eserin aslında İranlı ünlü nasir ve şair Sa'dî'nin Gülistân adlı eserinin bir nüshası olduğu ve müstensihinin de farklı bir Firdevsî olduğu belirlenmiştir. Pend-nâme'nin bir nüshası İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi numara 164'te kayıtlıdır (Köprülü 1969: 650-651).

Kıssa-nâme-i Süleymân: Süleymân-nâme'yi yazmaya başlamadan önceki bir tarihte Hz. Süleyman kıssalarının anlatıldığı bu eseri, Olgun ve Parmaksızoğlu Süleymân-nâme-i Kebîr'in bir mukaddimesi sayarlar. Mensur olan Kıssa-nâme'nin sadece başı ve sonunda birer kaside bulunmaktadır. Bir nüshası Topkapı Kütüphanesi Hazine Kitapları Bölümü numara 1231'dedir. 357 varaktan ibaret olan eserin her sayfası 21 satırdır. Eser Bursa'da veya Balıkesir'de kaleme alınmıştır (1980: XVII).

Firdevsî'nin sözü edilen bu eserlerinden başka Münâzara-i Seyf ü Kalem'de ve Şatranç-nâme-i Kebîr'de isimleri geçen Firâset-nâme, Süleymân ü Belkis-nâme, Tâli'î-i Mevlüd-ı Kebîr, Tecnisât adlı eserleri mevcut değildir.

4. MÜNÂZARA-İ SEYF Ü KALEM

İslamî devir Türk edebiyatına ait ilk eserlerin yazılmaya başladığı XI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar birçok örneğine rastladığımız münazara içerikli eserler içerisinde nazım veya nesirle yazılanlar olduğu gibi nazım-nesir karışık yazılanlar da mevcuttur. İki kavram, unsur veya şahıs arasında, belirli konu(lar) çerçevesinde yapılan tartışmaları içeren münazaralar arasında kalem ile kılıcın atışmalarını konu alan eserler oldukça önemlidir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar edebiyatımızda kaleme aldığı mensur eserleri, özellikle Süleymân-nâme'si ile tanınan Firdevsî-i Tavîl de *Münâzara-i Seyf ü Kalem* adlı eseriyle bu alanda adından söz ettirmiştir. Bu bölümde varlığı bilinen ve çeşitli kaynaklarda sadece ismi zikredilen bu eseri incelemeye çalışacağız.

4. 1. Nüşa Tavsifi

Yer: Fatih Millet Genel Kütüphanesi, Numara 576.

Adı: Münâzara-i Seyf ü Kalem

Yazarı: Firdevsî-i Tavîl

Te’lif Tarihi: H. 908

Varak Sayısı: 54

Satır Sayısı: 13

Yazı: Harekeli Nesih. Başlıklar, şahıs ve eser isimleri, ayet, hadis ve kelâm-ı kibâr metinleri ve bazı hususi kelimeler kırmızı mürekkeple.

Başı:

سپاس بی حد اول موجوده کم مهر هواسنک شعاعندن بر ذره سیله وجود کوستردی

Sonu:

قد وقع الفراغ فی تحریر هذه النسخة الشريفة فی شهر جمادى الآخر سنة تسع تسعمئة

Yazma nüshanın 1a sayfasında eski harflerle ve silik iki mühür ve “Millet Genel Kütüphanesi, AE Edebiyat, Eski Kayıt No: 576” yazan bir damga bulunmaktadır.

4. 2. Muhteva: Firdevsî, ömrünün büyük kısmını Süleymân-nâme’sini yazmak için harcamıştır. Eserin yazım aşamalarında zaman ve konuma göre bazı farklı eserler de yazmıştır. Ancak eserlerinin çoğunluğu Süleymân-nâme’de işlediği konular etrafında şekillenmiştir. Münâzara-i Seyf ü Kalem de bu doğrultuda yazdığı, manzum parçalarla zenginleştirilen mensur bir eserdir. Eser Süleyman Peygamber’in meclisinde sâhib-i kalem ile sâhib-i seyf ve kalem ile seyf arasında geçen münazarayı içermektedir.

Münâzara-i Seyf ü Kalem mukaddime, konunun işlendiği asıl bölüm ve hatimeden oluşur. Mukaddimede sırasıyla başlık, Allah’ın varlığı, birliği ve kudretinin anlatıldığı mensur / manzum bir tevhid, Hz. Peygamber, halifeleri ve ailesinin övüldüğü bir na’t, yazarın eserin yazılma sebebini, zamanını ve kendisini anlattığı sebeb-i te’lif ve Sultan II. Bayezid’in övüldüğü medhiye bölümleri yer alır. Asıl konunun işlendiği bölümde öncelikle Süleyman Peygamber’in saltanat divanı tasvir edilir. Sonra Süleyman Peygamber’in sağ yanına oturmak için kalem sahibi ile kılıç sahibinin münazarasını içeren bölüm gelir. Daha sonra kalem ve kılıcın tartışması verilir. Eserin büyük kısmını oluşturan bu münazaradan sonra Süleyman Peygamber’in tartışmacılar arasında hakem olup münazarayı sonuçlandırdığı bölüm yer alır. Hatimede ise Sultan Bayezid’i öven mensur/manzum bir medhiye ve duadan sonra

eserde anlatılan karakterlerin hakikatteki karşılıkları anlatılır. Son olarak da kitabı yazan kişiyi ve yazıldığı zamanı da belirten tarih-i kitab bölümü yer alır.

Zaman: Münâzara-i Seyf ü Kalem’de zaman çok boyutludur. Olaylar kronolojik bir düzlem içinde okuyucuya sunulmaz. Hikâyenin yazıldığı zaman, olayların geçtiği zaman ve olay kahramanlarının konuşmalarında öne çıkan bazı şahısların yaşadıkları zaman dilimleri farklıdır. Eserdeki zaman kavramını birkaç boyutta ele alabiliriz:

Eserin Yazıldığı Zaman: Firdevsî tarafından sebab-i te’lif bölümünde H. 908, metnin sonundaki ferag kaydında ise H. 909 olarak belirtilmiştir. Buna göre hikâye 908’de yazılmış ve 909’da da istinsah edilmiş olmalıdır (M. 1503).

Olay Zamanı: Olaylar Süleyman Peygamber’in hükümdarlığı zamanında geçmektedir. Hz. Süleyman İsrailoğlu peygamberlerinin önde gelenlerindedir. Babası Davud Peygamber’in vefatından sonra 13 yaşında iken hükümdar olmuştur. Daha sonra kendisine peygamberlik ve yeryüzündeki tüm varlıklara hükmetme yetkisi verilmiştir (Bilmen 1990: 487-489; Walker 1979: 172-174). Hikâye, Hz. Süleyman zamanında yaşamış olan Ra’d bin Berk ile Nâsir bin Feylesof arasında (sembolik olarak da kahramanların kalem ve kılıcı arasında) geçen tartışmaları içerir. Sözü edilen bu zamanlardan farklı olarak hikâye rutin bir düzende devam ederken anlatıcı ve bazen olay kahramanlarının ileri sürdüğü düşüncelerine delil olması amacıyla ifade ettikleri bazı ayet, hadis metinleri, olayların kronolojik düzeni bağlamında tutarsızlık arz etmektedir. Hikâye kahramanlarının yüzyıllar sonra söylenmiş olan cümleleri veya ayetleri kullanması, olay zamanını çok boyutlu bir duruma getirmektedir. Yazar, hikâyede kalem ile kılıcın tartışmaları arasında hakemlik görevi üstlenen Süleyman Peygamber’in de dilinden ayet örnekleri vererek anlatı zamanının kronolojik düzenini bozmuştur. Hikâyedeki bu zaman karmaşıklığının sebebi kanaatimizce yazar/anlatıcının tutumundan kaynaklanmaktadır. Bireyin tartışma sırasında savunduğu düşüncesine güvenilir kaynaklardan cümleler alıp rakibine baskın çıkma düşüncesi anlatıcıyı böyle bir anlatıma yöneltmiştir. Çünkü İslâmî kültürde ayet ve hadislerin doğruluğu esastır. Böylece anlatıcı/yazar olay kahramanlarına ayet ve hadis söyletmekle, ileri sürdükleri iddialara güvenilir deliller sunmuş olmaktadır.

Mekân: Münâzara-i Seyf ü Kalem’de mekân kavramı; eserin yazıldığı mekân, olay mekânı ve konu dışı mekânlar olarak açılabilir. Eserin yazıldığı yer, yazar tarafından belirtilmiştir. Buna göre “Vilâyet-i Kareside, şehr-i Balıkesirde, künc-i hâlvette, mağâm-ı ‘uzletde” kaleme alınmıştır (5b). Eserde tartışmaların geçtiği mekân ise Süleyman

Peygamber'in sarayıdır. Eserde sarayın tasviri şu şekilde yapılmıştır: Ortada Süleyman Peygamber'in tahtı vardır. Sağ ve solunda cinler, devler, periler yer alır. Tüm vahşi ve evcil hayvanlar da divanda saygıyla durmaktadırlar. Kahramanlar da Hz. Süleyman'ın yakınına oturmak için münazaraya tutuşurlar. Süleyman Peygamber'in sarayı ve makamı -eserin sonundaki şiirde belirtildiği gibi- hakikatte âhireti ve divanda bulunanlar da mahşer topluluğunu temsil eder:

Şeh Süleymân dergehidür âhîret
Kavm-i mahşer cem' olısar 'âkıbet (52b).

Firdevsî, eserin sonunda eseri sunduğu Sultan Bayezid'in yüceliğini belirtmek için devletinin sınırlarını anlatırken şu mekânlara yer verir: Rum ve Kayseriye Sınırı, Nâhiye-i Selçukiye, Haleb, Şam, Mısır, Yunanistan, Âl-i İmrân Memleketi, Diyâr-ı Acem, Gürcistan, Guristan, Kırım, Karadeniz, Zülûmât Diyarı, Benî Esfer İklimi, Tuzbitun Denizi, Rıkbâb Vilâyeti, Umman Denizi, Mağrib, Endülüs, Girdâb Cânibi, Efrenc Cezireleri, Eğriboz, Rodos, Kıbrıs, Tarsus, Çerkes, Rusya, Gence.

Eserde beş olay kahramanı vardır. Metinde, Süleyman Peygamber, Nâsir bin Feylesof, Ra'd bin Berk ve kişileştirilen Kalem ile Kılıç'ın dışında çeşitli vesilelerle birçok kişinin adı geçer. Ancak bunlar hikâyeye etki etmez.

Süleyman Peygamber: Hikâyede her yönüyle ideal olan din ve dünya sultanıdır. Maddî anlamda yeryüzündeki her canlıya hükmeden en büyük hükümdar, manevî anlamında bütün cinlere ve ruhanilere emretme yetkisine sahip olan bir peygamberdir. Kalem sahibi Nâsir ile kılıç sahibi Ra'd'ın tek tartışma nedeni Süleyman Peygamber'in sağ yanına oturup vezirlik yapmaktır. Süleyman ayrıca kalem ve kılıcın tartışmalarına hakem olarak da hikâyede yer alır. Her ikisinin olumlu ve olumsuz yönlerini anlatıp bir sultan ve devleti için ikisinin de vazgeçilmez birer unsur olduğunu belirtir. Yazar, hikâyenin sonunda şahısların hakikatte hangi anlamda kullanıldığını anlatırken Hz. Süleyman'ı ruh kavramı yerinde kullanır. Yani Süleyman Peygamber insan ruhunu temsil eder. Bu ruhun kuvveti evliyalar, âbidler ve zâhidlerdir:

Bu cesed kıuds ü mübârekdür hemîn
Şeh Süleymân rûh olur aña yakîn
Rûh u cânûndur kuvâsı evliyâ
'Âbidîn ü zâhidîn ü etkiyâ (52b).

Ra'd bin Berk: Bir Arap emiri olan Ra'd, saltanat erkânı içinde yer alır. Zamânenin sırlarını çözen ve ferasetiyle feleğin esrârını bilen birisidir. Göğlerin yöneticisi olan debîr onun sözlerinin kölesidir. Sözleri apaçık sihirdir. Kılıç sahibi bir merd-i kâmidir. Heybete geldiği zaman

cesur bir aslan gibi olur. Yayı kurup okunu fırlatsa feleğe ulaşır. Bu pehlivan hakikatte gönüldür:

Gönlün ol mâlik emîr ü tîğ-zen
Pehlevân ƣal'a-küşâ vü şaf-şiken (52b).

Nâsir bin Feylesof: Süleyman Peygamber'in vezirlerinden olan Nâsir bir kâtiptir. Müşkülleri halleden bir yol göstericidir. Duruma uygun tedbirler alan bir müdebbirdir. Kemal sahibi, akıllı ve faziletli bir insandır (10b-13a). Ülkenin ve insanların kalem sayesinde kalkındığını ileri sürüp doğru ve iradeli fikirleri sayesinde memleketin mamur olduğunu belirtir. Kendisinin fikir ve rey ile yaptığı işleri bin kılıç sahibinin yapamayacağını söyler. Bu yüzden "Buldı 'izzet ƣandeyise ehl-i ƣalem"(16a) diyerek herkesin kendisine değer verdiğini savunur. Firdevsî, hikâyede ilim ve salih amel sahibi kâtip olarak anlattığı bu karakterin, hakikatte akıl olduğunu ifade eder:

'Aƣl olur kâtib emîn ekmel tamâm
'İlm ögüş şâlih 'amel ıssı müdâm (52b).

Kalem (Hâme): Hikâyeye sonradan, kılıç ile beraber dâhil olur. Ra'd ile Nâsir'in tartışmalarından sonra Süleyman Peygamber'in, hangisini sağ yanına oturtacağı konusunda kararsız kaldığı bir anda kâtibin imâmesindeki kalem ile Ra'd'ın belindeki kılıç münazaraya başlar. Kalem ile Seyf arasındaki bu münazara, yazarın da belirttiği gibi hâl dili iledir. Eserde kaleme yüklenen olumlu ve olumsuz özellikler vardır. Olumlu özellikleri; dürer-efşân, misk-efşân, dürr-âvîz, gevher-bâr, pâk-cûd, dür-nisâr, dürr-i edîb-i fâzıl, tûtî-i hoş-güyâ, âlî-nişân, gavvâs. Olumsuz özellikleri; siyâh-dil, zerd-rûy, bed-hâh, bî-pây, nâ-ehil, aslı hâk ü gil, iki dilli, ham, tehî-şikem ve dü-zebân'dır.

Seyf (Kılıç, Şimşir, Tîğ): Ra'd bin Berk'in belinde olan kılıç Süleyman divanında fazilet kazanmak için Kalem'le atıştır. Düşmanları yenmenin, ülkeyi yönetmenin, adaleti uygulamanın ancak kılıç sayesinde mümkün olabileceğini ifade eden Seyf, büyüklük ve fazilet konusunda hikâyeye boyunca Kalem'le tartışır. Seyf'in olumlu özellikleri; gevher-bâr, a'kal, dâfi-i düşman, müşrikleri hor ve hakir kılan, cesur bir aslan, musaffa ve mücella bir âyine, sâfi-kalb, saf-şiken, merd-i efken, âteş-engîz, pelengveşdir. Olumsuz özellikleri; seyf-i bürrân, hûn-fişân, bed-hûy, saht-dil, seng-gil, sefih, bürende-i hûn, gazâb-engîz, nâ-pühte, iki yüzlü, bed-nefs, dil-âzâr, kakhâr kâtil, gerden-dırâz, hûn-hârdır.

Münâzara-i Seyf ü Kalem'de sözü edilen olay kahramanlarından başka birçok tarihi ve efsanevi şahsiyetten çeşitli vesilelerle söz edilmiştir.

Peygamberler: Adem, Cercis, Davud, Eyüp, İbrahim, Hızır, Yahya, Musa, Muhammed (Mustafa, Ahmed), Yakup, Yunus, Yusuf, Zekeriya.

Tarihî ve Efsanevî Kişiler: Behmen, Firavun, II. Bayezid, Yıldırım Bayezid, II. Murad, Hâmân, Hz. Hamza, Husrev, Sâm, İskender, Mahmûd, Muhammed Han, Nemrud, Hz. Ömer, Orhan Gazi, Orhan Çelebi, Aristo, Belkıs.

Dinî ve Tasavvufî Bağlamda Adı Geçen Şahsiyetler: Hz. Ali, Bayezid-i Bistâmî, Cebrail, İmam-ı Azam, Lokman Hekim, Mansûr, İbrahim Edhem, Hz. Hasan.

4. 3. Olay Örgüsü: Hikâye yazarın Süleyman Peygamber'in meclisini tasvir etmesiyle başlar: İbrahim Peygamber'in imamesini sarınıp, Şit Peygamber'in cübbesini giyerek peygamberlik tahtına oturan Süleyman bin Davud, Musa Peygamber'in asasını yanına koymuş, Tevrat ve Zebur'u eline almıştı. Bütün cinler, devler, insanlar, ifritler sağ ve solunda yerli yerlerine oturmuşlardı. Tüm vahşi hayvanlar, kuşlar, sürüngenler Hz. Süleyman'ın divanında yere yüz vurmuşlardı. Kısaca yüz yirmi dört bin türlü mevcudat divanda hazırды. Kuran'da da belirtildiği gibi² Hz. Süleyman tüm bu mahlûkatın dillerini bilir ve hepsini birbirinden fark ederdi. Rüzgâr, tahtını yerle gök arasındaki her yere taşıyan bir merkepti. Devranın şahı olan Hz. Süleyman'a Hızır da musahiplik yapardı. Divanda, saltanat erkânından doğu ve batının en büyük pehlivanı Ra'd bin Berk ile yol gösterici ve tüm müşkülleri çözen kâtip Nâsir bin Feylesof arasında Hz. Süleyman'ın vezirlik koltuğuna oturma konusunda anlaşmazlık çıktı.

Feleğin sırlarından haberdar ve aslan gibi cesur bir pehlivan olan Ra'd, kâtibin alt yanına oturmayı kabul etmez. Çünkü vilayetlerin fethi, düşmanların alt edilmesi kalem ile değil, kılıç sayesinde olur. Eğer padişahların kılıçları asilerin enselerinde hissedilmeseydi zahitler kalp huzuruyla zikredemez, ehl-i taat huzurla ibadet edemezdi. Kılıç olmasaydı ümmetin düzeni bozulup, halk arasında ihtilaf çıkardı. Zalimler mazlumları incitirdi. Şeriatın duyurulması ve yaygınlaştırılması kalem ile olur ancak uygulanması ve icrası kılıç ile mümkündür. Gerçi kalem âlem kitabını kaydedip İslâm'ı zahir eder, bu da bir kemaldır ama kılıçsız kuvvet bulmak muhaldir. Bu bakımdan kalem sahipleri kılıcın hizmetkârı olur:

Merd-i kâmil şâhib-i şimşir olur
Heybet içre hem çü nerre şir olur (12b).

Kılıç sahibi Ra'd bu şekilde konuşunca Nâsir: "Aramızda yer ile gök arasındaki mesafe kadar fark vardır" diyerek kalemin özelliklerini anlatmaya başlar: Memleket kalem ve rakam ile zapt altında tutulur. Kılıç sadece düşmanı dağıtmak için kullanılır. Ama kalem düşmanı defetmenin yanı sıra dostlara faydalı olur. Kılıç sahibi savaş eri olur ama ehl-i tedbir olmaz. Kalem sahibi ise duruma uygun tedbirler alır. Onun fikirleri sayesinde düşmanlar alt edilir. Kâtibin fikriyle elde ettiği başarıyı bin kılıç sahibi kılıçla sağlayamaz. İlim ve fikir, tartışma anında kişinin kuvveti, dermansızlıkta yardımcısıdır:

Baht u devlet istesen dâniş begüm
Tâcile taht arturur dâniş begüm
Râyile maşşûd olur hâşıl dahi
Rây-ı dâniş bitürür her iş begüm (14a).

Nâsir'e göre kalemin kılıç üzerindeki faziletlerinden biri de şudur: Şâhın hazinesini kalem doldurur. Ama ehl-i seyf hesapsızca harcayıp hazineyi tüketir. Mal ve hazine olmazsa asker olmaz. Asker olmayınca padişah zaferlere erişemez.

İki vezir arasındaki münazara bu şekilde sürerken Hz. Süleyman, hangisini sağ yanına geçirip vezirlik vereceğini kestiremez. Birden kâtibin sarığındaki kalem ile savaştımın belindeki kılıç, hâl diliyle tartışmaya başlar. Sözü önce kılıç alır ve özetle şöyle der: "Ey kara kalpli ve sarı yüzlü! Bana mukabil olmak ve benimle münazara etmek senin haddin değildir. Çünkü sen sıradan insanlarla düşüp kalkarsın, beni ise alem sahibi olan padişah belinde taşır."

Kalem bu sözler üzerine kızarak şöyle cevap verir: "Ey yüzü siyah, kötü huylu ve katı kalpli olan kan dökücü kılıç! Sen meydana çıktığında hün-rîz (kan dökücü) olursun. Ben ise coştuğum zaman misk-efşân olurum. Kan döken ile misk saçan kesinlikle bir olmaz. Ayrıca kara yüzünü görmeden yüzümün sarı olduğunu küçümseme. Çünkü kara yüzlülük fâsıklık belirtisidir. Sarı yüzlülük ise âşıklık sıfatıdır."

Seyf bunun üzerine kalemin, yaş yerine kara kanlar döktüğünü, âşığın sırlarından müfsitleri haberdar ettiğini ve bu gözyaşıyla beyaz kâğıdın çehresini kararttığını belirttikten sonra ahir zamanda gelen Hz. Muhammed'in eline kalem almadığını ama müşriklere karşı kılıçla zafer kazandığını ifade ettikten sonra şöyle der:

‘İşğine hilkat olupdurken cihân levh ü qalem
Na‘tını Tevrât u İncil içre yazarken qalem
Âyet-i Qur‘ân iderken na‘tını şuhf-ı Zebûr
Ümmî olup yazmağa almaya eline qalem (20a).

Kalem, Hz. Peygamber’in şartların gereği olarak kılıcı kullanmak zorunda kaldığını belirtip Kuran nâzil olmaya başladığı andan itibaren ayetleri vahy-i emin kâtiplerine kalem ile yazdığını hatırlatarak sahabelerin Kuran’ı ezberlemek için ayetleri tek tek kendisi ile yazdıklarını ifade eder ve ayrıca şöyle der:

“...men kalem olmasam Tevrât-ı Mûsâ yazılmayaydı. Levh-i zerrîn üzerine men kalem ile resm olup kazılmayaydı. Men kalem olmasam Zebûr-ı Dâvûd raqama gelmeyeydi. Nâ-dân u ümmî okıyup ‘âlim olup ol şuhûfları şahâyif-i huţûţ evrâkıdan istihrâc idüp hıfz kılmayaydı.”(21b).

Seyfin ithamları karşısında kalem şöyle devam eder: “Allah Kuran’da “Kaleme ve satır satır yazdıklarına and olsun”³ buyurmuştur. Yerine göre beyaz, siyah, sarı, kırmızı ve yeşil renklere bürünürüm. Bukalemun balığı gibi yedi renkliyim. Şeker sözlü bir tutiyim. Sözlerim cevher dolu ve dişlerim inciler saçır.”

Her iki olay kahramanı da kendi olumlu özelliklerini ve faziletlerini ayet, hadis ve kelam-ı kibarlardan örneklerle anlatarak hasmını küçük düşürmeye çalışır. Ağır hakaretlere varacak derecede birbirlerine ithamlarda bulunurlar. Kahramanların olumlu ve olumsuz özellikleri genellikle kalem ve kılıcın üretiliş biçimleri, kullanım alanları ve şekil özellikleri doğrultusunda anlatılır.

Huzurunda fazilet ve makam elde etmek için hâl diliyle konuşan kalem ve kılıcı hayretli bir gülümseme ile dinleyen Süleyman Peygamber kalem sahibi ve kılıç sahibinin kemâlâtını takdir ederek her ikisini de izzetle ağırlar. Kalem bir padişah için ne kadar önemli ise kılıcın aynı derecede önemli olduğunu ve beldelerin fethedilmesinde kılıcın, yönetilmesinde ise kalemin şart olduğunu belirtir. Memleket kalem, saltanat kılıcsız olmaz. “Allah’ın, elçilerine mucize, kitap ve mizanı, ayrıca kendilerine kuvvet kazandırması için de demiri gönderdiğini”⁴ belirterek ayette geçen kitabın akıl, demirin de kılıç olduğunu ifade eder. Nübüvvet, saltanat ve yöneticilik kalem ile kılıç olmadan faydasızdır. Din ile devlet kalem ve kılıçla sabitleşir.” Süleyman Peygamber’in bu birleştirici ifadeleri ile münazara sona erer. Firdevsî eserin sonundaki manzumede hikâyede geçen karakterlerin karşıladıkları kavramları ayrıca açıklamaktadır.

4.4. Manzum Kısımlar: Firdevsî’nin nazımdan ziyade nesirde başarılı olduğu Münâzara-i Seyf ü Kalem’de de görülmektedir. Kalem ile

3 Kalem, 1.

4 Hadid, 25.

kılıcın atışmalarında yazar, ifade etmek istediklerini önce mensur olarak söyler ve sonra bu ifadeleri şiir parçacıklarında özetlemeye çalışır.

Mensur atışma bölümlerinin sonunda manzum parçalar kullanan yazar, bunları çoğunlukla rubai olarak adlandırmıştır. Eserin ilk kısımlarında yer alan tevhid, na't ve medhiye içerikli şiirler kaside nazım şekli ile yazılmıştır. Yine Süleyman Peygamber'i anlattığı şiir ve Ra'd bin Berk ile Nâsir bin Feylesof'un dilinden, savundukları fikirleri içeren şiirler mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eserin sonunda ise II. Bayezid'i öven şiir kaside nazım şekliyle, hikâye karakterlerinin hakikatteki durumlarını anlatan şiir mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bunların dışında kalan bütün manzum kısımlar rubai ve müfred başlıkları altında verilmiştir. Arapça yazılan üç şiirden ikisi ise "şi'r" başlığıyla verilmiştir. Eserde 15 müfred, 17 rubai, 4 kısa kaside, 2 mesnevi nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır.

Metinde rubai olarak belirtilen bütün dörtlüklerin vezni fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ya da fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün'dür. Rubai vezinlerinin mef'ülü veya mef'ülün ile başladığı göz önüne alınırsa sözü edilen dörtlükler tuyug olmalıdır. Metindeki manzum parçalardan 17'si fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 18'i fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün, 1'i mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün ve 1'i de müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün kalıbı ile yazılmıştır.

4.5. Üslûp: Belli bir görüş ve birikim sahibi olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği yöntemleri kullanarak kendine has bir biçimde ifade etmesinden doğan bir edebi değer unsuru ve ölçüsü olan üslûp incelemesi edebi bir metnin içerik ve anlam yönünden tanınmasını ve anlaşılmasını sağlar(Çoban 2004: 16). Bu bölümde hikâyenin anlatılış biçimi, dili, cümle ve kelimelerin kullanımında tercih edilen hususları incelemeye çalışacağız. Firdevsî'nin edebi şahsiyeti ve sanatı üzerinde daha önce durulduğu için o konulara tekrar temas edilmeyecektir.

Firdevsî'nin mensur anlatımda nazma göre daha başarılı olduğu hususuna daha önce değinilmişti. Münâzara-i Seyf ü Kalem'de de Firdevsî'nin daha çok nâsirlik gücünü ön plâna çıkaran bir anlatım vardır. Eserde nazım örnekleri bir hayli fazla olmasına rağmen anlatım, tasvir ve yorumun nesir kısımlarında daha fazla yoğunlaştığı görülür. Vezin kusurları ve izafet terkiplerinin çokluğu gibi şiirin teknik hususlarında bir takım eksiklikleri bulunmasına rağmen manzum kısımlarda da sağlam, bütüncül bir şekil ve anlatım söz konusudur. Hatta cinas gibi sanat gücü gerektiren konularda oldukça başarılı örnekler verilmiştir. Ancak belirtmek istediğimiz nokta Firdevsî'nin mensur kısımlarda manzum

parçalara nispeten daha başarılı olduğudur. Mensur anlatımdaki başarısı ve çeşitliliği Firdevsî’ye yaşadığı çağda haklı bir şöret kazandırmıştır.

Münâzara-i Seyf ü Kalem’de kullanılan dil, süslü nesir olarak adlandırılan anlatım özelliklerini taşır. Anlatım, tasvir, medhiye ve fahiye söz konusu olduğunda, daha da kapalı bir mahiyet arz eder. Uzun cümleler ve birden fazla ardışık izafet terkibi kullanılır. Eserde özellikle peygamber ve sultanlar anlatılırken, cümleler oldukça uzun, karmaşık ve yabancı kelimelerle kurulmuş bir yapıdadır. Yazarın Hz. Peygamber’i anlattığı şu cümleler süslü anlatıma örnektir:

“...eşrefü’l-mahlûkât efzâlü’l-mevcûdât ve seff’ü’l-‘araşât naqd-i ‘âlem ferr-i âdem şadr-ı a‘zam mükerrem muqaddem mukassem mücessem ‘aql-ı mücerred rûh-ı mücessed ismi Aḥmed nâmı Muḥammed (...) maḥbûb-ı Ḥüdâvend-i İlâh Muḥammed-i Resûlu’llâh efzâlü’ş-şalât ve ekmelü’t-taḥiyyâtdur. Resûl-i kevneyn pişvâ-yı şeqaleyn (...) Efşâhu en efşâha’l-‘Arabi ve’l-‘Acem pişvâ-yı âdem ve min dūni livâi yevmi’l-kıyâmeti”(3b-4a).

Sebeb-i Telif’de Sultan Bâyezid’in kudreti anlatılırken kullanılan aşağıdaki ifadeler de sözü edilen ifade biçimi açısından dikkate değerdir:

“...sulṭân bin sulṭân Süleymânü’z-zamân mâlikü’r-riḳâb ve’l-ümem melikü’s-selâmü yemnînehu ve’d-devleti ve emîneti’l-milleti ve şerefi’l-ümmeṭi. Mevlâ-i mülükü’l-‘Arabi ve’l-‘Acem fâhru’s-selâṭini fi’l-‘âlem ‘ale’d-dünyâ ve’d-dîn kâhirü’l-mülûki şâhu’s-selâṭin mu‘izzü’l-İslâm ve’l-müslimîn kâmi’ü’l-küfr ve’l-mülḥidîn kehfü’s-seḳaleyn zillu’llâhi fi’l-ḥâfiḳîn. El-müeyyedü ‘ale’l-a’dâi’l-manşûr nisâbü’l-‘adli ve’r-re’feti bâsiṭü’l-emni fi’l-erazîn. Nâşirü’l-iḥsâni fi’l-‘âlemîn. Sulṭânü’l-ḥaḳḳı ve bürhânü’l-ḥaḳḳ. Mâlikü’d-dünyâ ve mazhar-ı kelimetü’l-‘ulyâ velî-ni‘am ya’nî zıll-ı Sübhân sulṭân ibni sulṭân Bâ-yezîd H’ân...”(6a-6b).

Olay anlatımlarında ise dil kısmen berraklaşır. Hareket ifade eden fiil cümleleri kullanılır. Nispeten anlaşılır ifadeler tercih edilir:

“...senüñ ne ḥaddüñdür kim baña muḳâbil olasın ya benümile mücâdele kılasın. Sen gedâlar şoḥbetinde vaḳâr dutarsın men pâdişâhân ḥizmetinde ḳarâr iderem.”(16b).

Nesirde anlatımın ahengini sağlayan özelliklerin başında, nesir kafiyesi dediğimiz seci gelir. Münâzara-i Seyf ü Kalem’de başarılı seci örneklerine sıkça rastlanır. Firdevsî, olay anlatımlarında cümleleri sesçe birbirine benzer kelime ve kalıplarla bağlayarak metin içi ahengi başarılı bir şekilde sağlamıştır. Aşağıda sıralayacağımız cümleler metinde oldukça fazla olan secilere birkaç örnektir:

“...gök hırka geyüp kös üzerine rakḳāş olurven ve şūfiyāne ser-endāz olup ḳan baḫrine ḡavvāş olurven.”(38a).

“Şāhuñ devām-ı devletine du‘ā eyyām-ı rif‘atine şenā ḳılup...” (5b).

“Süleymān ibni Dāvūd, ol nebiyy-i emīn-i Maḫmūd bende-i Ma‘būd ve sultān-ı mes‘ūd...”(8b).

“Sifīd kāḡıd saña maḫrem olduḡıyıcıñ yüz ḳarasın taḫşīl senüñ zīr-i destüñden ḫalāş olmaḡa ta‘cīl ider...”(19a).

“Put-perestlerüñ āteş-perestlerüñ mehār-ı umūr-ı cumhūrını ve medār-ı şuhūr-ı dühūrını taḡıtmaḡıçıñ İslām dīni kuvvet tutmaḡıçıñ mülḫidleri ḫ’or u ḫakīr put-perestleri bend-i zencīr itmeḡıçıñ...”(21a).

“Ben ḳalem ki kātībūñ elinde fermān-bürdeyem. Anuñile benüm zinde hem ansuz mürdeyem.”(23b).

“Men sebeb[-i] ‘adl-i dād-ı sultānem ḫamāyil-i düstānem def‘-i dūşmānem.”(26a).

“İy ḫām ḫāme mūnis ü nāme eger kim sensüñ māye-i nefi‘ benven sāye-i defi‘.”(27b).

“İy iki yüzlü hūn-h‘ār ve iy acı sözlü dil-āzār ve iy zerḳ-furūş ü ezraḳ-pūş.”(36b).

Metinde dil ve anlatımın aḡırlaşmasına sebep olan diḡer bir özellik de Firdevsī’nin tercih ettiḡi izafetlerdir. Çok sayıda kelime ile oluşturulan terkipler süslü anlatımın alt yapısını oluşturan etkenlerin başında gelmektedir:

“āteş-perestlerüñ mehār-ı umūr-ı cumhūrını ve medār-ı şuhūr-ı dühūrını...”(21a).

“Men noḳta-i melek-cemāl-i murādem sebeb-i ḫuṫūṫ-ı mu‘allim-i üstādem.”(25b).

Münāzara-i Seyf ü Kalem’de benzetmeler de önemli yer tutar. Yazar unsurları karşılaştırırken şahıslara (peygamber kıssalarına) göndermeler yaparak olay kahramanı ile peygamberleri benzer özellikleri ile anlatır. Örneḡin aşaḡıdaki cümlelerde kılıç, kendi yapılışını anlatırken hangi aşamalardan geçtiḡini, neler yaşadığını peygamber hikāyeleriyle kıyaslayarak anlatır. İbrahim Peygamber gibi ateşe atılan kılıç ateş ocaḡında sayısız çekiç darbesi yemiştir. Örs üzerinde ise Eyüp Peygamber gibi sabır sınavından geçmiştir. Cercis Peygamber gibi örs zindanı üzere baş koymuştur:

“zâhmet ü meşakkat-i çehân görüp İbrâhîm Peygâm-ber mişâli oda girüp diz çekmişemdür. Ve hezârân bî-şumâr çeküç zahmını küre-i nâr ocağında farkum üzre görmüşemdür. Örs üzerinde Eyyüb-ı Şâbir gibi şabr idüp tırmuşamdur. Çünkü Yūsufveş miñnet zindânından halâş oldum (...) dañi Cercîs gibi örs zindânı üzre ki baş kıdum”(32a).

Yazar aynı şekilde kalemin özelliklerini anlatırken de peygamber kıssalarına telmihte bulunur. Kalemî, Zekerîya Peygamber’in öldürülmesi gibi kalemtırâş ile ikiye biçmişlerdir. Yahya Peygamber’e yapılanlar gibi kalemin de kanını yere dökmüşler, Yusuf Peygamber’in kuyuya atılması gibi onu da devât kuyusuna atmışlar, Yakup Peygamber gibi onun da gözyaşını hûn-âb kılmışlar ve Yunus Peygamber’in denize atılması gibi onu da mürekkep denizine atmışlardır:

“Çün Zekerîyyâ kalem-tırâşile iki biçdiler. Hûn-ı Yaħyâ mişâli başım bedenümden cüdâ kıilup kanım hâke saçdılar. Andan soñra Yūsuf gibi devât çâhına atdılar. Çün Ya’kûb çeşmüm yaşın hûn-âb kıilup Yunus gibi deryâ-yı muğallimde maħbûs itdiler.”(33a-33b).

Firdevsî’nin nazım konusunda başarılı olmadığı hususunda araştırmacı ve tezkirecilerin görüşleri daha önce belirtilmişti. Buna rağmen Münâzara-i Seyf ü Kalem’de yazarın beyit ve mısralarda uyguladığı cinaslarda oldukça başarılı olduğunu görmek mümkündür. “Sesçe aynı, anlamca farklı olan kelimeleri bir arada bulundurma sanatı” olan cinasa (Pala 2005: 157) şu beyitleri örnek olarak verebiliriz:

Zî Süleymân peyk ana **şarsâr** idi
İtse fermân yirleri **şarsâr** idi (9b).

Beytin birinci mısrasında, “rüzgâr, fırtına” anlamındaki sarsar kelimesi ile “sars-” fiili ile cinas yapılmıştır.

Baħt u devlet ol bulısar **kâm** ile
K’ide ‘izzet kâtibe her **kâm**ile (16a).

İlk mısradaki kâm(nasiplenmek) ve “ile” bağlacıyla ikinci mısradaki kâmile kelimesi arasında cinas yapılmıştır.

Aşağıda verilen beyitlerde de bu örneklere benzer cinas örnekleri görülmektedir:

Çursa yayı ursa oķı kirişe
Şanma yayı gide çarħa k’irişe (12b).
(kiriş ve ki irişe)

Şem’veş başuñ kesüben dilüñ iki dildiler
Daħi uslanmayup özün söz dimege dil diler (36b).
(dil:-bölmek ve dil dile-:dil istemek)

Müşrikāna şāh ki şalsa kılıcı
Düşmenüñ düst ola hizmet kılıcı (23a).
(kılıç ve hizmet kıl-)

Cennet olmak isteriseñ saña yir
Hayrı bulmağ isteriseñ şerri yir (27b).
(yir: yer, mekân ve yir-: yermek, eleştirmek)

Men Kalem ki dökerem dür söz yirine yazıda
Kāmetüm bir servdür kim bitmiş ola yazı da (29a).
(yazı ve yaz mevsimi)

Münâzara-i Seyf ü Kalem’de kullanılan deyim örnekleri de dikkati çeken ayrı bir husustur. Metindeki bu deyimler günümüzde de sıklıkla kullanılan biçimdedir:

gece gündüz kan ağla- (31 a); ciğer tağla- (31 a); baş urup kan ağla- (31 b); yüz ver- (39 a); düşmeninden tamar götür- (16 b); kan kaşan- (17 b); dil uzat- (17 b).

Firdevsî, eserlerinde kullandığı arkaik kelimelerin çokluğu yönünden muasırlarından ayrılır. Eski Türkçe kelimeleri diğer eserlerinde olduğu gibi Münâzara-i Seyf ü Kalem’de de sıklıkla kullanan yazar, bilinçli bir Türkçeci olarak kabul edilmektedir (Olgun 1978). Aşağıdaki örnekler de bu kanıyı doğrulamaktadır:

Buñ: Zaruret, felaket, sıkıntı, şiddetli ihtiyaç (32 a); **Çit - :** Dikmek, iliştmek, birbirine geçirmek(20a); **Düzet- :** Yapmak, meydana getirmek, ipliğe dizmek, düzenlemek (2b, 3a); **İrgir-/ irgür-:** Ulaştırmak, yetiştirmek (15a, 30b); **Öykün-:** Taklit etmek, özenmek (37a); **Segirt- :** Koşmak, koşturmak, saldırmak, yönelmek(7a); **Söyün- :** Sönmek, parlaklığı gitmek (12a); **Tañla-:** Şaşırarak, hayret etmek (39 a); **Yacan-:** Kaçınmak, çekinmek, sakınmak (17b); **Yığlın-:** Kaçınmak, çekinmek, sakınmak (41b, 11b); **Kaşan-:** İşemek (17 b); **Eymen-:** Çekinmek, korkmak, sakınmak (11b).

Metinde yazarın özgünlüğünü gösteren özelliklerden biri de devrik veya eksilteli cümleler kullanmasıdır. Özellikle olay anlatımlarında hareketliliği sağlamak için tercih edilen bu tür kullanımlara aşağıdaki cümleleri örnek gösterebiliriz:

“Pes bu sözden kıyās itmek gerekdür kim cihān-girlerün āleti māludur ve mālın kim māyesi ‘adil ve siyāset’”(44a).

“...pâdişāhuñ salţanatı pâyidâr ve ordı dağı kâmkâr olmaz tâ ‘adl itmeyince” (46a).

Firdevsî’nin mensur eserlerinde eleştirilen bir yönü anlatımlarında bazen tekrara düşmesidir. Münâzara-i Seyf ü Kalem’de az da olsa tekrara düştüğü görülmektedir. Bu tekrarlara kimi zaman cümle seviyesinde kimi zaman da aynı anlamı taşıyan kelime ve kavramlarda rastlanmaktadır. Örneğin farklı yerlerde Davud Peygamber ile ilgili bir ayet aktarılırken cümleler hiç değiştirilmeden tekrar edilir:

“Ya’ni kim yâ Dāvūd seni yir yüzinde ħalîfe kılduğ. Ħalk ortasında ħükm kim idersin ħaħķile ħükm it.⁵ diyü buyurdığundan tevehhüm olunmasın kim enbiyānuñ sîretünde eyilikden ğayrı nesne sûret bağlaya ve anlardan Ħaħķa muħālif ħareket sâdır ola.” (23a ve 43a).

Yazar kelime bazında da kimi zaman tekrara düşmektedir:

“...ammā kim henüz eknün...” (32a).

Münâzara-i Seyf ü Kalem’de dikkati çeken diğer bir husus da nazım nesir ilişkisidir. İfade edilmek istenen düşünce mensur olarak verildikten sonra savunulan bu düşünceler, küçük manzum parçalarla desteklenmektedir. Mensur kısımlardan sonraki manzum parçacıklar anlatılanların özeti gibidir. Bu yöntem eserin tümüne uygulanmış durumdadır. Bu konuda birkaç örnek vermek yerinde olacaktır: Kılıç kendini överken Hz. Muhammed’in -ümme olduğuna da telmih yaparak-hayati boyunca eline kalem almadığını, bununla beraber elinden kılıcı hiç düşürmediğini gururla ve ayrıntıyla anlattıktan sonra konuyu özetler mahiyette bir dörtlük söyler:

“...men ki tigem seyfi bürrānem def-i düşmānem ol Resül-i Ma’būd Ahmed ü Mahmūd ‘aleyhi’s-salātü ve’s-selām ol imām [ü] hümām meni elinden ħomaya ‘izzet ü rağbet kıla. Benümle müşrikān üzerine fetĥ ü nuşret bula. Ammā kim ol efzal-i fāzılūñ e’ħal-i ‘ālimūñ ekmel-i kāmilūñ sen ħalem mübārek elinden maĥrūmdur (...) ammā kim men seyfi nāñık muñlak elinden ğitmeyem (...) dāyimā ol ekmel-i kāmil [ü] e’mel-i ‘āmil ben tıgile küffār-ı melā’ine ğazā müşrik-i bî-dîne ğuş-māl virüp cānına cezā kıla. Pes ol ħākim-i ber-ħak reh-ber ü mu’ciz-nümāy-ı aħķa’l-ķamer dāyimā men seyfi ħamāyil taħınup ğazā kıлмаğa ceĥd aşĥābı erbāb-ı dīn şehīd-i şühedā mertebesin bulmağa ħaşd ide. Ol şadr [u] bedr-i ‘ālem [ve] efzal-i ādem ħaţ’an eline almaya. Kātib-i tālībveş ħirtās şaĥīfesine çekmeye. Raķam ħaţ-ı ħuñuţ ħatmaya. İmlā-i

merbüt çitmeye. Lîkin elinden seyf anuñ gitmeye. Ol fahr-i 'âlem
 انا النبي الامى⁶ diye.

‘Işkına hilkat olupdurken cihân levh ü kalem
 Na‘tını Tevrât u İncil içre yazarken kalem
 Âyet-i Qur’ân iderken na‘tını şuhf-ı Zebûr
 Ümmî olup yazmağa almaya eline kalem (19b- 20a).

Kalem ise Hz. Süleyman gibi yüce bir padişahın kendisine değer verip başı üzerinde (imamesinde) taşıdığını, kılıcı kın hapsine mahkum ettiğine işaret ederek şu ifadeleri kullanır:

*“kalem eyitdi beni dâyim görmez misin kim Süleymân alnı gibi
 pâdişâhlaruñ barmağına süvâr olup mühr ü hâteme hem-dem
 oluram(...)Süleyman Hâzreti gâh olur ‘imâmesinde götürür ta‘zîm ider
 aña maḥrem oluram.*

Hakk Te‘âlâ rahmet itsün Şâh Süleymân âline
 K’itdi ‘izzet hâmeye ol aldı ḥaḫḫı çün eline
 Tîği itdi ḥabs şalup ol gılıf zindânına
 Bildi mekr ü ceng u hengin muḫḫalı’dür eline” (31b-32a).

Hayatı boyunca araştırma, okuma ve yazma gibi kültürel faaliyetlerle uğraşan Firdevsî’nin Arap ve Fars edebiyatı ürünlerinden etkilendiği kadar Türk edebiyatının yerli ürünlerinden de faydalandığı konusunda çeşitli araştırmacıların düşüncelerine daha önce yer verilmişti.

Anlatımında zaman zaman Dede Korkut Hikâyeleri’ndeki üslûbu yakaladığı ifade edilen Firdevsî (Güleç 1994: 6) Münâzara-i Seyf ü Kalem’de de -özellikle kahramanlar arasındaki diyaloglarda- sözü edilen bu anlatım tarzını yakalamıştır. Kullandığı kelimeler, tercih ettiği cümle biçimleri İslâmî devir edebî ürünlerimizde yer alan cümle ve kelime kullanımlarıyla benzerlik arz etmektedir. Aslında bu etkileşimin, edebî geleneğimizin tekâmül çizgisi çerçevesinde son derece doğal karşılanması gerekir. Aynı edebiyat ve kültür geleneği içerisinde vücuda getirilen eserlerin önceki örneklerle benzerlik taşımasını, o edebî geleneğin tekâmülü olarak algılamak yerinde olur.

KAYNAKÇA

AKAY, Asuman (1990), *Firdevsi – Süleymân-nâme [XLIV. Cilt] Metin ve Fiiller Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

6 “Ben ümmî bir nebiyim.”

- AKSOY, Hasan (1986), “Münâzara” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, Dergâh Yay., s. 468-469, İstanbul.
- AKSOY, Mustafa (2000), *Uzun Firdevsî’nin Süleymân-nâme’sindeki Destan Unsurları Giriş-İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1990), *Büyük İslâm İlmihali*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- BÜYÜKKARCI, Fatma (1993), *Firdevsî-i Tavil ve Da’vet-nâme’si*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BÜYÜKKARCI, Fatma (1995), *Firdevsî-i Tavil and his Da’vet-nâme: İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım ve Mikrofiş*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yay., Cambridge.
- CANAN, İbrahim (1990), *Hadis Ansiklopedisi - Kütüb-i Sitte*, C. 18, Akçağ Yay., Ankara.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratu’n-Nuzemâ - Latîfî*, AKM Yay., Ankara.
- ÇATIKKAŞ, Ata (1979), *Firdevsî-i Rûmî’nin Süleymân-nâme-i Kebîr’i (72. Cilt) Gramer-Sentaks-Lügat-Metin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- ÇATIKKAŞ, Ata (1983), “Türk Firdevsî’si ve Süleymannâme-i Kebîr” *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 169-178, İstanbul.
- ÇOBAN, Ahmet (2004), *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DAĞLIOĞLU, H. Turhan (1937): “Uzun Firdevsî - Firdevsî-i Rûmî” *Uludağ Mecmuası*, S. 10, Bursa.
- DİRİÖZ, Meserret (1980), “Türk Edebiyatında Münâzarâ” *Milli Kültür*, C. 2, S. 1, s. 20-22, Ankara.
- GENÇ, Gülnaz (1995), *Firdevsî-i Rûmî-Süleymân-nâme [XXV ve XXVI. ciltler] Giriş, Metin, Sözlük*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- GÜLEÇ, Hamdi (1994), *Firdevsî-i Rumi’nin Süleymân-nâme’si - 42. Cilt-Üzerine Bir Metin İncelemesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- İSEN, Mustafa (1994), *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, AKM Yay., Ankara.
- KOCATÜRK, Vasfî Mahir (?), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1969): “Firdevsî, Uzun”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, s. 649-651, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Orhan (1996), “Firdevsî, Uzun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, s. 127-129, İstanbul.
- KUTLUK, İbrahim (1989), *Tezkiretü’ş-Şu’arâ - Hasan Çelebi*, TTK Yay., Ankara.
- LATİFÎ, Kastamonulu (1314), *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, İkdâm Matbaası, İstanbul.

- NOYAN, Bedri (1986), *Hacı Bektaş Veli Vilâyet-nâmesi-Firdevsî-i Rûmî*, Doğu Matbaası, Aydın.
- OLGUN, İbrahim (1978), “Uzun Firdevsî’nin Türkçeciliği”, *Ömer Asım AKSOY Armağanı*, s. 185-200, Ankara.
- OLGUN, İbrahim, İsmet Parmaksızoğlu (1980), *Firdevsî-i Rûmî – Kutb-nâme*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- PALA, İskender (2005), *Divan Edebiyatı*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- SAMİ, Şemseddin (1996), *Kâmûsu'l-A'lâm*, C. 5, s. 3388. Kaşgar Neşriyat, Ankara.
- TAHİR, Bursalı Mehmet (1972), *Osmanlı Müellifleri*, C. 1-3, Meral Yay., İstanbul.
- TANYILDIZ, Ahmet (2005), *Firdevsî-i Tavîl-Münâzara-i Seyf ü Kalem [İnceleme-Metin-Sözlük]*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI (1993), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, İsmail (1993), “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *AÜ DTCF Türkoloji Dergisi*, C. XI, s. 51-89, Ankara.
- WALKER, J. (1979), “Süleyman bin Davud” *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, s. 172-174, İstanbul.